

DATEL ČERNÝ (*DRYOCOPUS MARTIUS*)

Robert Doležal

„Lesní doktor“ nebo „lékař stromů“. Při tomto slovním spojení si téměř každý z nás vybaví díky dětským knížkám a pohádkám velkého černého ptáka s červenou čepičkou, který ťuká do kmene stromu, na uších má fonendoskop, chvíli naslouchá a pak obratným zobákem zbavuje stromy škodlivého hmyzu. Tento motiv se opakuje v říkankách i písničkách – „datel, datel, datel, léčí za pakatel, je to doktor lesní, všechny nemoce sní“, připomíná například text dvojice Svěrák a Uhlíř. Ačkoli máme tuto představu zařitou od dětských let, tak ne každý viděl tohoto našeho největšího zástupce řádu *Piciformes* (šplhavci) na vlastní oči. Jeho výskyt je spojen spíše se souvislejšími porosty lesa, navzdory své velikosti je nenápadný a nejspolehlivěji ho prozradí zvláštní melodické a drnčivé ru, ru, ru, ru, kterým je doprovázen jeho let.

Rozšíření

Datel černý má palearktický typ rozšíření, což znamená, že se s ním setkáme na většině území Evropy a Asie. V Evropě se vyskytuje od severního Finska na severu po Řecko na jihu. Jižněji pak ostrůvkovitě v horských lesích Itálie a Španělska, což jsou pravděpodobně refugia z poslední doby meziletné. Na Britských ostrovech zcela chybí, Skandinávii osídlil od východu a do severní části západní Evropy se rozšířil až v XIX. století. Tyto změny souvisejí s odlesňováním a novým zalesňováním v minulosti, kdy svým výskytem datel černý pozitivně reagoval na zavedení jehličnatých monokultur na většině

plochých území (Hudec a kol., 2005). Evropská hnězdící populace datla černého je odhadována na více než 740 000 párů (25–49 % populace celkové), od roku 1980 se mírně rozšiřuje její areál a hodnocena je jako zabezpečená a stabilní (BirdLife International 2004). Podle výsledků monitoringu ptačích populací v letech 1982–2003 je v ČR patrný nárůst početnosti tohoto druhu s odhadem na 4 000–8 000 hnězdících párů (Šťastný et al., 2006).

Prostředí

Datel černý hnězdí na celém území ČR, ale přednost dává souvislejším a rozsáhlejším

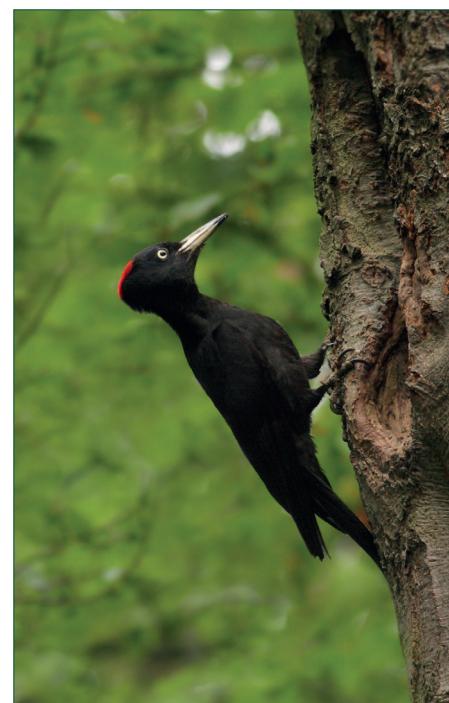
lesním celkům jak v horách, tak v nížinách. Nejhojnější je ve smíšených a jehličnatých lesích, ale řídce dokáže hnězdit i v lesích lužních. Občas se můžeme setkat s datly i v menších izolovaných lesích v otevřené krajině, ale to jen v případě, že tu naleznou vhodné typy porostu (Šťastný et al., 2006). Tyto nároky na prostředí trefně shrnuje text jedné letité publikace: Je rozšířen „na místech, kde jsou rozsáhlější lesy, pokud tam nebyly odstraněny všecky podmínky jeho existence, totiž hnijící a duté stromy. Kde se tak stalo, tam nesetrává, nýbrž stěhuje se s netopýry a jinými obyvateli dutin stromových jinam nechávaje člověka samotna požívat plodů jeho moudrosti.“ (Záborský, 1895).

Většina hnězdích dutin je u nás umístěna ve starých narušených bucích.
Foto: Petr Mückstein

Jediným nápadným prvkem v černém zbarvení samce je červené temeno hlavy.
Foto: Petr Mückstein

Červená barva hlavy u samice je omezena jen na malou plošku v týle.
Foto: Petr Mückstein

Popis a způsob života

Jedná se o našeho největšího, přes 40 cm velkého štíhlého šplhavce, který je jednolitě černý. Jedinými nápadnými prvky v opeření je celé červené temeno hlavy u samce, malá červená ploška v týle u samice, bělavý zobák a světlé oko. Na rozdíl od ostatních šplhavců nelétá vlnovitě, ale víceméně přímo a bez větší námahy díky širokým zakulaceným křídly s rozpětím kolem 70 cm. Let připomíná sojku – po každém mávnutí jsou křídla přiložena k tělu – a doprovázen je drnčivými zvuky zmíněnými v úvodu. Po usednutí často následuje táhlé naříkavé klijé. K dalším zvukům prozrazujícím jeho přítomnost zvláště v době toku patří „bubnování“ a v letu pronášené pronikavé kly, kly, kly, kly.

Datel černý patří ve střední Evropě ke stálým druhům, kdy se dospělí ptáci vyskytují v blízkosti hnízdíšť celoročně. K delším přesunům inklinují mláďata, která po rozpadu rodin obsazují nová teritoria, vzdálená několik desítek kilometrů. Občas se objevují ještě dál mimo souvislý areál výskytu. Od konce září se u nás mohou objevit ptáci ze Skandinávie, u kterých jsou migrační přesuny výraznější (Cepák et al., 2008).

Hnízdění a péče o mláďata

Mimo hnízdění se samec a samice zdržují zvlášť na svém teritoriu. Tok začíná v polovině února a provází ho hlasité bubnování a rychlé kliklikli samce. K páření dochází v blízkosti budoucího hnízda, kdy se samice přitiskne v jeho úvodu na větev a vodorovně kýve hlavou ze strany na stranu. Hnízdní dutinu tesá samec a většinou je používána řadu let po sobě. V některých případech si pár zhotovuje dutinu každoročně. Hnízdní strom je obvykle uvnitř narušený a dlabání je započato v místech odpadlé větve. U nás byla nejčastěji hnízda umístěna v buku ve výšce 8–12 metrů. Hloubka takové dutiny činí 40–55 cm, šířka 12–20 cm a průměr vletového otvoru 6–11x8–11 cm. Někdy samec začíná tesat na několika místech, ale nedostatečně prostorné dutiny opouští. Práce mu trvá 10–28 dní. Vejce začíná samice snášet ve druhé polovině dubna a začátkem května. Je jich průměrně 3–5, jsou čistě bílá a lesklá. Sedí na nich střídavě oba rodiče (každý 1–3 hodiny), ale v noci vždy jen samec, který v dutině nocuje po celou dobu hnízdění. Mláďata se líhnou po 12–14 dnech, jsou holá a slepá a staří je nepřetržitě zahřívají dalších 6–7 dní. Do 10. dne jsou slepá, v 17 dnech už jsou opeřená, vyhlížejí z dutiny a podle rozsahu červené na hlavě lze rozeznat

Datel létá bez námahy díky širokým zakulaceným křídly s rozpětím kolem 70 cm.

Foto: Zdeněk Tunka

Mávání křídel je za letu přerušováno fázemi, kdy jsou křídla přiložena k tělu a pták se pohybuje vpřed setrvácností.

Foto: Zdeněk Tunka

pohlaví. Ve stáří 24–28 dní vyletují z dutiny a následně nocují v dutinách, které si sama naleznou. Rodiči jsou voděna ještě 1–2 měsíce. Pak se rodina rozpadá. Pohlavní dospělosti

Pohlaví lze rozeznat u mláďat podle zbarvení hlavy už od 17. dne věku – zde je mladý sameček.

Foto: Petr Mückstein

dosahují v 1. roce života. Datel hnízdí jednou ročně, v případě zničení vajec snáší 1–2 náhradní snůšky. Některé páry jsou spolu jen po dobu jednoho hnízdění, některé i více let (Hudec a kol., 2005).

Potrava

Datel se živí téměř výhradně živočišnou potravou. Její podstatnou složku tvoří v dřevě žijící brouci, jejich larvy (rody *Ips*, *Rhagium*, *Cerabyx*, *Spondylis* apod.) a mravenci (rod *Camponotus*). Nalezeny byly také housenky motýlů a měkkýši. Hnízda mravenců navštěvuje ve větší míře jen v zimě. Semeny rostlin se živí jen velmi zřídka. Potravu vydlabává silným zobákem z kmenů a kořenových náběhů. Pokud rozklove ztrouchnivělý pařez, pak ji také sbírá ze země a z povrchu kůry (Hudec a kol., 2005).

Význam a ochrana

Jaký by už mohl mít „lékař stromů“ pro les význam než pozitivní. Jeho prospěšnost shrnuje Hudec (2005) do tří prostých, a přitom podstatných bodů:

- Konzumuje dřevokazné druhy mravenců, ke kterým se nemůže žádný jiný druh šplhavců v takovém rozsahu dostat.

- Jím vytěsané dutiny používají ke hnízdění i nocování různé druhy ptáků užitečných pro les.

- Vyklováním velkých nápadných otvorů vyznačuje kmeny napadené červenou hnilebou a druhotně i dřevokaznými mravenci, což není zvenčí znatelné; kmen je již těmito činitelem stejně znehodnocen a jeho včasným odstraněním se uvolňuje místo pro zdravé jedince.

Přítomnost tohoto druhu je tedy v našich lesích více než žádoucí a měla by se podporovat. V případě datla ale s líbivou a mnohdy povrchní strategií vyvěšování budek jako hlavní metodou ochrany lesních ptáků nevystačíme. V tomto případě se musíme snažit v lese dosáhnout takových podmínek, které vyhovují jeho životním nárokům. Dosáhnout toho lze pouze důsledným uplatňováním lesnických opatření v lesních porostech, ke kterým patří ponechání doupných stromů až do fyzického věku v podobě trvalých výstavků, ponechání souší a určitého množství dřevní hmoty po těžbě, ochrana starých porostů spojená s prodloužením obmýtí, upřednostňování podrostního způsobu obnovy a clonních sečí namísto holosečí – tedy přírodně blízkých forem hospodaření, úprava dřevinné skladby ve prospěch původních dřevin apod. Tato opatření představují skutečnou formu ochrany nejen dutinových druhů ptáků, ale svůj podíl mají i při zachování biodiverzity obecně.

Seznam použité literatury je k dispozici u autora.

Další fotografie je možné zhlednout na internetových stránkách autorů fotek: www.birdphoto.cz a www.bio-foto.com

Autor:

Ing. Robert Doležal

Ústav pro hospodářskou úpravu lesů,

pobočka Brno

E-mail: dolezal.robert@uhul.cz